

Άνθη Φιλίας

ΤΙΜΗΤΙΚΟ ΑΦΙΕΡΩΜΑ
ΣΤΟΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟ ΜΗΝΑ

* * *

ΕΛΕΝΗ Κ. ΚΙΓΚΑ

ΓΑΝΝΑΔΙΟ, ΕΝΑ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΟ ΤΟΠΩΝΥΜΙΟ
ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΚΟΝΙΤΣΑΣ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΑΝΑΤΥΠΟ

ΔΙΕΘΝΕΣ ΚΕΝΤΡΟ ΛΟΓΟΤΕΧΝΩΝ ΚΑΙ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΩΝ ΡΟΔΟΥ
«ΚΥΜΑΤΑ ΤΩΝ ΤΡΙΩΝ ΘΑΛΑΣΣΩΝ»

ΑΘΗΝΑ 2005

3

3

Άνθη Φιλίας

ΤΙΜΗΤΙΚΟ ΑΦΙΕΡΩΜΑ
ΣΤΟΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟ ΜΗΝΑ

* * *

ΕΛΕΝΗ Κ. ΚΙΓΚΑ

ΓΑΝΝΑΔΙΟ, ΕΝΑ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΟ ΤΟΠΩΝΥΜΙΟ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΚΟΝΙΤΣΑΣ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΑΝΑΤΥΠΟ

ΔΙΕΘΝΕΣ ΚΕΝΤΡΟ ΛΟΓΟΤΕΧΝΩΝ ΚΑΙ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΩΝ ΡΟΔΟΥ
«ΚΥΜΑΤΑ ΤΩΝ ΤΡΙΩΝ ΘΑΛΑΣΣΩΝ»

ΑΘΗΝΑ 2005

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ	
ΚΟΝΙΤΣΑΣ	
ΑΡ. ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ	49902
ΗΜΕΡ. ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ	7-11-05
ΓΕΙΝ. ΑΡΙΘΜ.	4893 ΚΙΓ

κωδ. εγγ. 7051

ΕΛΕΝΗ Κ. ΚΙΓΚΑ

ΓΑΝΝΑΔΙΟ, ΕΝΑ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΟ ΤΟΠΩΝΥΜΙΟ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΚΟΝΙΤΣΑΣ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Γανναδιό ονομάζεται στην προφορική παράδοση της περιοχής Κόνιτσας κατά την τελευταία περίοδο της Τουρκοκρατίας στην Ήπειρο και μέχρι σήμερα, συνοικισμός του χωριού Μόλιστα¹, το οποίο εκτεινόταν στους πρόποδες της οροσειράς Σμόλικας της Πίνδου. Ο συνοικισμός μαρτυρείται σε πηγές του 2ου μισού του 19ου αι. με τους τ. Γανναδιό, Γαναδιό². Ήταν χτισμένος σε μικρό οροπέδιο κάτω από την κορυφή Λουπότσιανη του Σμόλικα, με κτηματική περιουσία και καλλιεργήσιμες εκτάσεις προς το μικρό ποταμό Βουρκοπόταμο, παραπόταμο του Σαραντάπορου. Κατά την παράδοση, τον πυρήνα του αποτέλεσε ένας μικρός αριθμός οικογενειών (έξη). Το 1919 αναγνωρίστηκε ως ανεξάρτητη κοινότητα³. Από το 1998 και εξής αποτελεί δημοτικό διαμέρισμα του δήμου Κόνιτσας.

1. Η Μόλιστα μνημονεύεται για πρώτη φορά στον κώδικα της μονής Ζάμπορδας (ίδρυση μονής: 1534) ανάμεσα στα χωριά από τα οποία κατάγονταν αφιερωτές της μονής κατά την περίοδο πριν από το έτος 1692, βλ. Καλινδέρης Μ., Γραπτά μνημεία από τη Δυτ. Μακεδονία χρόνων Τουρκοκρατίας, Πτολεμαΐς 1940, 64. Κατά το 2ο μισό του 19ου αι. αποτελούνταν από τρεις συνοικισμούς: το Γανναδιό, το Μποτσιφάρι και τη Μεσσαριά με ενιαία κτηματική περιουσία. Τον 20ο αι. διασπάστηκε σε τρεις ανεξάρτητες κοινότητες: Γανναδιό, Μοναστήρι (πρώην Μποτσιφάρι) και Μόλιστα (πρώην Μεσσαριά).

2. Η παλαιότερη από τις πηγές ανάγεται στα 1865: «...εις το χωρίον Μόλιστα συνοικία Γανναδιό, του νομού Ιωαννίνων», βλ. Γκούτος Χ., Μολιστινά, Αθήνα 1983, 61. Επίσης, υπάρχουν μαρτυρίες του 1869: «οι κάτοικοι μαχαλά Γαναδιού του χωριού Μολιστής» ό.π. 181, του 1887 ό.π. 188 και του 1894, ό.π. 18. Ο συνοικισμός αναφέρεται στον Ι. Λαμπρίδη, βλ. Περί των εν Ηπείρω Αγαθοεργημάτων, τευχ. 2ον 1880, 187, 188, επανέκδ. ΕΗΜ 1971, με τον τ. Γενναδιά. Ο τ. είναι άγνωστος στην προφορική παράδοση και σε άλλη γραπτή πηγή.

3. Βλ. Στοιχεία συστάσεως και εξελίξεως των δήμων και κοινοτήτων. 19. Νομός Ιωαννίνων, Αθήναι 1962, 506-507. Αναγράφεται με τον τ. Γαναδιό(ν).

Η ετυμολογία του τοπωνυμίου Γανναδιό απασχόλησε τους Β.Τζαλόπουλο, Χαρ.Γκούτο, Θ.Ζιώγα, Κ.Οικονόμου και Στ. Μπέττη.

Ο Τζιαλόπουλος⁴ υποστηρίζει την προέλευσή του από το κύριο όν. Γεννάδιος, το οποίο τράπηκε σε Γενναδιό και στη συνέχεια, με παραφθορά, Γανναδιό. Ο Γκούτος παραθέτει τις απόψεις του σε δύο εργασίες. Στην πρώτη⁵ υποστηρίζει ότι το τοπωνύμιο προέρχεται από το ουσ. γέννα και την κατάλ. -διό, ενώ στη δεύτερη⁶ από: α) το αρχ. ελλην. κύριο όν. Γεννάδας, όνομα άρχοντα της μολοσσικής πόλης Τίας των Γενοαίων η Γενόων ή β) το ουσ. καννάβι. Ο Ζιώγας ασχολείται επίσης σε δύο εργασίες. Στην πρώτη⁷ προτείνει την προέλευσή του τοπωνυμίου από: α) το αρχ.ελλ. ρ.γανάω, λατ.gaudeo ή β) το παλαιοσλαβ.ρ. ganati. Στη δεύτερη⁸ προσθέτει στην ίδια άποψη και σλαβ. θέμα gadan. Ο Οικονόμου⁹ υποστηρίζει ότι το τοπωνύμιο προέρχεται είτε: α) από το ουσ. καννάβι και την περιεκτική κατάλ. -ειο<-ειον, οπότε σχηματίσθηκε τ. *kanavjo, ο οποίος, με τροπή του άηχου k σε ηχηρό γ γνωστή σε τύπους όπως κάρις>γαρίδα, κωβιός>γωβιός, εξελίχθηκε σε *ganavjo και στη συνέχεια, με τροπή του vj>j, κατέληξε σε Γανναδιό από λαϊκή παρετυμολογία προς την έκφραση δυο-δυο, ή β) από τις λ. γανάδι (το), ή γανάδα (η), οι οποίες χρησιμοποιούνται, κατά τη γνώμη του, για να δηλώσουν συνεχδοχικά “τον τσιγγάνο, τον γύφτο, τον φορτικό και ενοχλητικό άνθρωπο”, και την τοπική-περιεκτική κατάλ. -ειό. Τέλος, ο Μπέττης¹⁰ ανάγει το τοπωνύμιο στο πατρωνυμικό *Γαναδαίοι>Γαναδιοί, που προέρχεται, κατά τη γνώμη του, από κύριο όν. *Γαν(ν)άδης και δηλώνει τους απογόνους του φέροντος το όνομα και πρώτους οικιστές του συνοικισμού.

Εκτός από τις ετυμολογίες των παραπάνω συγγραφέων σχετική ετυμολογία σώζεται και στη λαϊκή παράδοση. Σύμφωνα με αυτήν, το τοπωνύμιο προέρχεται από την έκφρ. κάνα δυο =ολίγοι, μερικοί και πήρε το

4. Βλ. Τζιαλόπουλος Β., Η ιστορική Μόλιστα, Ηπειρωτικόν Ημερολόγιον η Νεα Ελλάς, 1914, τ. Α', Εν Αθήναις 1913, 254.

5. Γκούτος Χ., Μολιστινά, Αθήνα 1983, 31.

6. Γκούτος Χ., Η επαρχία Κόνιτσας και η Μόλιστα επί Τουρκοκρατίας, Αθήνα 2003, 75-76.

7. Ζιώγας Θ., Τα παλαιά ονόματα των χωριών της Κόνιτσας, Κόνιτσα (1993) τ. 48, 6.

8. Ζιώγας Θ., Δεπαλίτσα και Μόλιστα. Τα «σεμνεία» της επαρχίας Κόνιτσας, Κόνιτσα, (1996) τ. 68, 125-126.

9. Οικονόμου Κ., Τα οικωνύμια του Ν. Ιωαννίνων, Ιωάννινα, 2002, 72-73. Ο Οικονόμου ασχολείται επίσης με τον τ. Γενναδιά του Λαμπρίδη, βλ. σημ.2, και υποστηρίζει ότι πιθανώς οφείλεται σε παρετυμολογία προς το ρ. γεννώ.

10. Βλ. εφημ. Πρωϊνός Λόγος, Ιωάννινα, αρ. φύλλ., 13794, 5-6 Ιουν. 2004.

όνομα, επειδή ο συνοικισμός τον οποίο δηλώνει, αποτελέστηκε αρχικά από ένα μικρό αριθμό κατοίκων. Η ετυμολογία έχει καταγραφεί από τον Οικονομίδη¹¹ στις αρχές του 20ου αι. (1908-1913). Αναφέρεται επίσης από τον Στεργιόπουλο¹² (1934), ο οποίος παραδίδει διαφορετική αιτιολογία της έκφρ. *κάννα δυο*. Σύμφωνα με αυτήν, ο συνοικισμός πήρε το όνομα από το γεγονός ότι ένας μικρός αριθμός ξένων ήρθε και εγκαταστάθηκε στο χώρο του. Ο Στεργιόπουλος επικαλούμενος παλαιό κτηματολόγιο αναφέρει ακόμη ότι οι ολιγάριθμοι ξένοι που εγκαταστάθηκαν στην περιοχή, αγόρασαν μετά την εγκατάστασή τους, σιγά-σιγά, πολλά κτήματα από τους κατοίκους της Μεσαριάς, συνοικισμού επίσης της Μόλιστας και γειτονικού του Γανναδιού¹³.

Οι ετυμολογίες που προτάθηκαν ως τώρα γύρω από την προέλευση του τοπωνυμίου είναι ελάχιστα πειστικές. Η έλλειψη πειστικότητας οδήγησε στη συστηματική επανεξέταση του θέματος και στην εύρεση νέας ετυμολογίας που θα αναπτύξουμε στη συνέχεια. Σύμφωνα με αυτήν, το τοπωνύμιο προέρχεται από το μεσαιωνικό κύριο όνομα *Γανναδαίος* ή *Γανναδέος*, που αποτελεί τον συνηθέστερο τύπο του επίσης μεσαιωνικού κατωϊταλικού ονόματος *Καναδέος*.

Το όνομα *Καναδέος* σώζεται στον πληθ. αριθμό *Καναδέοι* σε πηγή της περιόδου της βυζαντινής κυριαρχίας στην Κ. Ιταλία και Σικελία χρονολογούμενη γύρω στο 1050 και στο ακόλουθο χωρίο: «*Προάστειον Η Θεοτόκος ο καλείται τα Μελικάνα, συν των χωραφίων και των καλαμώνων και συκαμίνων και υδρομύλων και αλικής αρχομένης από τον ποταμόν τον Άλαρον μέχρι του ακροτηρίου του χωρίου των Καλαβρών, ο κατέχουσιν οι Καναδέοι επί πάκτον*»¹⁴. Με το όνομα ασχολήθηκε ο Caracausi¹⁵, ο οποίος το θεωρεί οικογενειακό. Την ίδια γνώμη έχει και ο Rohlf, ο οποίος υποστηρίζει ότι σώζεται σε περιοχές της Ν. Ιταλίας κατά τη νεότερη περίοδο ως επώνυμο, με τους τ. *Canadé* (Corigliano, αλβανόφωνη περ. επαρχίας Cosenza) (Καλαβρία) και *Canadéo* (Potenza) (Λου-

11. Βλ. Οικονομίδης Αλ., Ιστορική περιγραφή Μολίστης, ήθη και έθιμα αυτής (1908-1913), ανέκδοτο, βλ. Γκούτος Χ., Η επαρχία Κόνιτσας και η Μόλιστα ό.π. 64 και 85.

12. Στεργιόπουλος Κ., Τοπωνυμικόν της επαρχίας Κονίτσης, ΗΧ 9 (1934) 228-229.

13. Βλ. σημ. 1. Ο συνοικισμός εκτεινόταν μεταξύ Γανναδιού και Μποτσιφαριού.

14. Guillou A., Le brébion de la métropole byzantine de Région (vers 1050), Città del Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, 1974, 173-174 στ. 174-175.

15. Caracausi G., Lessico greco della Sicilia e dell' Italia Meridionale (sec. X-XIV), Palermo 1990 λ. Καναδέοι.

κανία)¹⁶ και ως τοπωνύμιο, με τον τ. *Cannadeu* (θέση χωριού Palizzi) (Ρήγιο Καλαβρίας)¹⁷. Το τοπωνύμιο και το επώνυμο χρησιμοποιούνται σε ενικό αριθμό από τον οποίο συμπεραίνουμε και τον ενικό σε -έος του πληθ. ον. Καναδέοι.

Το όν. Γανναδαίος ή Γανναδέος μαρτυρείται σε αρκετές πηγές της περιόδου της νορμανδικής κυριαρχίας στην Κ. Ιταλία και Σικελία στις οποίες δηλώνει τα εξής πρόσωπα: 1) Γανναδαίος Λέων, πρωτοσπαθάριος και γεωκτήμονας στην περιοχή Αγριλλέας ευρισκόμενη πιθανώς στην κωμόπολη Στύλο (ιταλ. Stilo) στο Ρήγιο της Καλαβρίας¹⁸, ο οποίος αναφέρεται σε πηγή του 1088-1089: «επειά αφ' υμών, των πρωτοσπαθαρίων του τε κυρ Λέοντος του Γανναδαίου και του πρωτοσπαθαρίου κυρ Νικολάου του Μαλεϊνίου συν του γυναιχοαδελφού αυτού πρωτοσπαθαρίου κυρ Ιωάννου του Ερμιγγάρι, έλαβον χωράφιον έχων αγριελαίας εις το Δαλκαμούριν, του εκκεντρώσαι ελαίας, ας ο τόπος επιδέεται...»¹⁹, 2) Γανναδέος ή Γανναδαίος χ.ό., πιθανώς ο πρωτοσπαθάριος Λέων, γεωκτήμονας στην κωμόπολη Στύλο του Ρηγίου²⁰, πατέρας της Θεωδότης, ο οποίος αναφέρεται σε πηγή του 1093: «...όντος καμού κόμητος Ροκερίου εις το Στύλο ήλθθον προς με Σειμεόν και ο Χαμενίας συν των αδελφών αυτών ενάγωντες ημίν την θυγατέρα Γανναδέου την Θεωδώτην ως ότι αδίχος εκατήρπαξεν αυτών η αυτή Θεωδώτη την υπόστασιν του Πυλλικηάνου. Όθεν εκ τούτου επρόσταξα καγώ κόμης Ρουκέριος την θυγατέρα Γανναδαίου την Θεωδώτην τω κριτηρίω μου αχθήσαι.»²¹, πβ. και «η δε γυνή αντέφθη λέγων...ο πατήρ μου ο γανναδέον

16. Rohlfs G., Dizionario dei cognomi et soprannomi in Calabria, Ravenna, Longo Editore 1979, λ. Canadè και Rohlfs G., Dizionario storico dei cognomi in Lucania, Ravenna, Longo Editore 1985 λ. Canadèo.

17. Rohlfs G., Dizionario toponomastico et onomastico della Calabria, Ravenna, Longo Editore, 1974, λ. Cannadeu.

18. Mercati S.G.-Giannelli C.-Guillou A., Saint-Jean-Theristès (1054-1264), Città del Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, 1980, 43 σημ. 1. Η περιοχή προκύπτει από το τοπων. Αγριλλέας στην αρχή της πηγής στην οποία αναφέρεται το όνομα: σίγγον χειρός Νικήτα του Αγριλλέα. Ο Guillou υποθέτει ότι πρόκειται για το σημερινό Agrelli. Για τη θέση του Στύλου βλ. Guillou A., ό.π. 44 σημ. 4.

19. Mercati S.G.-Giannelli C.- Guillou A., Saint-Jean-Theristès (1054-1264) ό.π. 45 στ.5-7. Το όνομα και στη σ. 46, στ. 27.

20. Mercati S.G.-Giannelli C.- Guillou A., Saint-Jean-Theristès (1054-1264) ό.π. , 263 σημ. 2, 264.

21. Mercati S.G.-Giannelli C.- Guillou A., Saint-Jean-Theristès (1054-1264) ό.π. 264-265 στ.1-5. Πβ και σ. 265 στ. 7, 10, 18, 20, 22, 23 όπου τ. Γανναδαίος.

εκεῖνος αὐτὰ ἐπροδέσποσεν...»²², 3) Γανναδέος χ.ό., ιδιοκτήτης μύλου στην περιοχή της μονῆς Αρσαφίας η οποία ανήκε στη μητρόπολη Ρηγίου της Καλαβρίας²³, αναφερόμενος στην ἐξῆς πηγὴ του 1094: «...δυδουμί δέ τοῖς ἀδελφοῖς καί τόν μύλον του γανναδέου ἐπι ἐκ τιν διακρατησιν τίς ἀρσαφιας ἐστίν. »²⁴. Ο ἴδιος καί σε λατινική πηγὴ του 1144: «...*et molendinum unum, quod fuerat Gannadei et erat in pertinentiis Arsafiae*»²⁵, 4) Γανναδέος Γρηγόριος, πρωτοσπαθᾶριος καί κριτής (δικαστής), ο οποίος ἐδρασε στην περιοχή Catanzaro της Καλαβρίας καί ο οποίος αναφέρεται σε πηγὴ του 1095: «Ταῦτα οὕτως ἐκρίθη, ἐτηρήθη, ἐξετάσθη παρ' ἐμοῦ Γρηγορίου πρωτοσπαθαρίου Γανναδαίου καί των συνεδριαζόντων ἡμῖν ἀρχόντων, λέγω δη Γεωργίου Μαυρικού καί πρεσβυτέρου Πέτρου καί Γεωσφρέ του Μολέχωσα καί Ἀρχουδίου του Στυλιτάνου καί Ηλία Σικελού καί Νεοφύτου Βουννερά καί ἐτέρων πλείστων...»²⁶, 5) Γανναδαῖος Λέων, νοτάριος, γεωκτῆμονας στην περιοχή Καταρράκτης της Messina²⁷, ο οποίος μαρτυρεῖται σε πηγὴ του 1135: «...φαίνομαι πιπράσκοντα ἅπαν τον ἐμόν ἀμπελώνα, ὅπερ ἐστίν εἰς τον Καταρράκτην πλησίον των ἀμπελώνων νοταρίου Λέοντος του Γανναδαίου...»²⁸, 6) Γανναδαῖος Νικόλαος, χωρίς ἄλλα στοιχεῖα²⁹, ο οποίος ἐζῆσε στην περιοχή της Messina καί αναφέρεται ὡς μάρτυς σε πηγὴ του 1189: «Ο εὐτελής Νικόλαος ο Γανναδαῖος παρακληθεῖς μαρτυρῶν υπέγραψα»³⁰, 7)

22. Trincera, Syllabus graecarum membranarum, Arnaldo Forni Ed. 73. Ο τ. Γανναδέος μόνο στον Trincera.

23. Guillou A., Le brébion de la métropole byzantine de Région (vers 1050), ὁ.π.

37. Για τη μονή της Αρσαφίας καί τη θέση στην οποία εἶχε ἰδρυθεῖ βλ. Guillou A., ὁ.π. 34 σημ. 3, 35, 36, 40, 41 καί 104.

24. Trincherà F., Syllabus graecarum membranarum, ὁ.π. 76-77 LIX.

25. Βλ. Brühl C., Rogerii II. regis diplomata latina, Köln-Wien, Böhlau 1987 194.

26. Guillou A., Les actes grecs de S. Maria di Messina. Enquête sur les populations grecques d' Italie du Sud et de Sicile (XIe-XIVe s.), Palermo, 1963, 50 στ. 28. Ο Γρ. Γανναδέος αναφέρεται στην πηγὴ με την ιδιότητα του κριτή για την ἐκδίκαση διαφοράς μετὰξὺ της μονῆς του Αγ.Εὐπλου καί του Κοντοπέτρου. Η μονή ἦταν χτισμένη στο σημερινό χωριό Calogero της ἐπαρχίας Catanzaro της Καλαβρίας, βλ. Guillou A., ὁ.π., 47-48 καί 47 σημ.1.

27. Σημερινό μικρό χωριό Cataratti, βλ. Guillou A., Les actes grecs de S. Maria di Messina, ὁ.π., 64 σημ. 2.

28. Guillou A., Les actes grecs de S. Maria di Messina, ὁ.π. 65.

29. Κατὰ τον Guillou A., Les actes grecs de S. Maria di Messina, ὁ.π. 208, ἀγνωστος σε ἄλλες πηγές.

30. Guillou A., Les actes grecs de S. Maria di Messina, ὁ.π. 214 στ 199-200. Η πηγὴ περιέχει την ἐγγραφή συμφωνία της Ουλῶς, χήρας του ἀρχοντα Ρογέριου της Messina με τον μοναχό Ἀρσένιο για την ἰδρυση της μονῆς S. Maria di Bordonaro, ὁ.π. 197 κεξ.

Γανναδέος Βασιλείος (Βασιλείος του Γανναδέου), ορνιθοτρόφος της μονής Αγ. Ιωάννη του Θεριστή χτισμένης στην περιοχή της κωμόπολης Στύλου³¹, ο οποίος αναφέρεται σε πηγή του 12ου αι.: Βασιλείος του Γανναδέου ι πουλία ι...»³², 8) Γανναδέος χ.ό., γεωκτήμονας στην περιοχή της κωμόπολης *Scyllacium* του Catanzaro, αναφερόμενος σε πηγή των αρχών του 13ου αι. (1202): «...καθομολωγοῦμεν πιπρασκειν...τω ημετερον ερμιοαμπελον... συνοριαζεται δε ούτως ...ακτρου αμπελος γανναδεου.»³³.

Με το όν. Γανναδαίος, -έος ασχολήθηκαν οι Rohlf s και Caracausi. Ο Rohlf s ασχολήθηκε με την προέλευσή του την οποία ανάγει στη φρ. *inganna Dio* ή *inganna Iddio*³⁴. Από την ετυμολογία συμπεραίνουμε ότι κατά τη γνώμη του το όνομα είναι ιταλικής καταγωγής και προέρχεται από το ρ. *ingannare* = εξαπατώ, οδηγώ και το ουσ. *Dio* ή *Iddio* = θεός. Επίσης, υποστηρίζει ότι από αυτό σχηματίστηκε τοπωνύμιο με τον τ. *Gannadeo* (θέση χωριού Palizzi) (Ρήγιο Καλαβρίας)³⁵. Ο Caracausi³⁶ περιορίζεται απλώς στον χαρακτηρισμό του ονόματος ως βαπτιστικού.

Από την κριτική εξέταση της ειδικής βιβλιογραφίας γύρω από το όνομα, προκύπτει ότι η ως τώρα έρευνα το κατατάσσει στα βαπτιστικά. Η άποψη ωστόσο ότι το Γανναδαίος, -έος είναι βαπτιστικό προϋποθέτει και τη χρήση του με οικογενειακά. Κάτι τέτοιο δεν συμβαίνει. Αντίθετα, σε αρκετές πηγές το όνομα συνοδεύει βαπτιστικά, π.χ. Γρηγόριος, Λέων κ.ά. Δεν μπορεί επομένως να θεωρηθεί βαπτιστικό αλλά οικογενειακό όπως και το Καναδέος.

Το οικογενειακό Γανναδαίος, -έος δηλώνει σύμφωνα με ιστορικά στοιχεία των σωζόμενων πηγών την ίδια οικογένεια που δηλώνει και το όν. Καναδέος. Όπως προκύπτει από την πηγή του 1094 όπου αναφέρεται το όν. Γανναδέος, ο φέρων το όνομα έδρασε στην περιοχή δικαιοδο-

31. Βλ. Mercati S.G.-Giannelli C.- Guillou A., *Saint-Jean-Theristès (1054-1264)* ό.π. 15, 16, 23-25.

32. Η πηγή περιέχει την "πλατία των παλουκοίων και των πουλοίων της μονής του Αγ. Ιωάννου του Θεριστού" (κατάσταση εκτροφής πουλερικών της μονής με τα ονόματα των ορνιθοτρόφων), βλ. Mercati S.G.-Giannelli C.- Guillou A., *Saint-Jean-Theristès (1054-1264)* ό.π. 222 στ. 34.

33. Trinchera Fr., *Syllabus graecarum membranarum* ό.π. 344. Η πηγή έχει γραφεί στην κωμόπολη *Scyllacium*, ελλ. Σκύλλαξ, ιταλ. Squillace της επαρχίας Catanzaro.

34. Rohlf s G., *Dizionario toponomastico et onomastico della Calabria*, λ. Gannadeo και Rohlf s G., *Dizionario dei cognomi et soprannomi in Calabria*, λ. Gannadèo.

35. Rohlf s G., *Dizionario toponomastico et onomastico della Calabria*, ό.π. λ. Gannadeo και Rohlf s G., *Dizionario dei cognomi et soprannomi in Calabria*, ό.π. λ. Gannadèo.

36. Caracausi G., *Lessico greco della Sicilia e dell' Italia Meridionale*, λ. Γανναδέος.

σίας της μονής Αρσαφίας. Στην ίδια περιοχή έδρασε και η οικογένεια των Καναδέων. Τα στοιχεία των πηγών δείχνουν ότι ο Γανναδέος ήταν ιδιοκτήτης μύλου. Ακίνητα τέτοιου είδους υπήρχαν και στο αγρόκτημα της οικογένειας κατά την πηγή του 1050. Προφανώς λοιπόν, ο Γανναδέος της πηγής του 1094 ήταν μέλος της οικογένειας των Καναδέων, οι οποίοι εμφανίζονται περιληπτικά στην πηγή. Οι υπόλοιποι φέροντες το όνομα ήταν προφανώς και αυτοί μέλη της οικογένειας, η σχέση τους ωστόσο δεν είναι σαφής από τα ως τώρα γνωστά στοιχεία.

Η διαπίστωση ότι μέλος της οικογένειας Γανναδαίου, -έου ήταν και μέλος της οικογένειας των Καναδέων οδηγεί στο συμπέρασμα ότι το Γανναδαίος, -έος είναι τύπος του οικογενειακού Καναδέος και μάλιστα νεότερος. Η ετυμολογική του προέλευση λοιπόν πρέπει να εξετασθεί σε σχέση με το όνομα αυτό και όχι ανεξάρτητα, όπως έγινε από τον Rohlfis.

Η ετυμολογία του ον. Καναδέος δεν έχει απασχολήσει, όσο γνωρίζουμε, την έρευνα ως τώρα. Κατά τη γνώμη μας, το όνομα σχηματίζεται από το σικελικό τοπων. *Cannada* και την ελλην. κατάλ. -αῖος.

Το τοπων. *Cannada* αναφέρεται από τον Caracausi³⁷ και, κατά τη γνώμη του, προέρχεται από το κύριο όν. *Cannada* που επίσης σώζεται στη Σικελία. Το όνομα παράγεται από τον τ. *cannada* του ουσ. *cannata* = λαγήνι, σταμνί, κανάτα, γεν. αγγείο, με *d* αντί *t*, ξένο προς το σικελικό ιδίωμα αλλά γνωστό στην περιοχή του Μιλάνου³⁸, και είναι της ίδιας αρχής με το επίσης σικελικό επών. *Cannadaro*, το οποίο αποδίδεται σε πρόσωπο πιθανότατα γαλλικής καταγωγής, πβ. σικελ. προσηγ. *cannataru* = ο κατασκευαστής ή πωλητής αγγείων³⁹. Προς το *Cannadaro* πβ. και επών. Κανναδάρης σε ελληνική πηγή του 1144 “λανδόλφον κανναδάρι”⁴⁰.

Τοπων. *La Canada* αναφέρει επίσης ο Dauzat στην προσπάθειά του να ετυμολογήσει το γαλλικό τοπων. *Caneda, La (Dordogne)*⁴¹. Ο Dauzat αναφέρει ότι το τοπωνύμιο αυτό μαρτυρείται σε αχρονολόγητο έγγραφο του αρχείου των ιπποτών της Μάλτας και υποθέτει ότι πρόκειται για άλλο τύπο

37. Caracausi G., Dizionario onomastico della Sicilia. Repertorio storico-etimologico di nomi di famiglia e di luogo, L' Epos-Società Editrice 1994, λ. Cannada.

38. Caracausi G., Dizionario onomastico della Sicilia ό.π. λ. Cannada.

39. Caracausi G., Dizionario onomastico della Sicilia ό.π. λ. Cannadaro.

40. Caracausi G., Lessico greco della Sicilia e dell' Italia Meridionale (sec. X-XIV), ό.π., λ. Κανναδάρης.

41. Dauzat A.- Rostaing Ch., Dictionnaire étymologique des noms de lieux en France, Paris, Librairie Guénégaud, 2e ed., λ. Caneda.

του ον. *La Canee*, που αντιστοιχεί, όπως είναι γνωστό, στο μεσαιωνικό όνομα των Χανίων της Κρήτης. Η ετυμολογία ωστόσο φαίνεται ελάχιστα πειστική. Κατά τη γνώμη μας, πιθανότερη είναι ή ταύτιση του *La Canada* με το τοπωνύμιο της Σικελίας. Η γραφή με ένα *n* οφείλεται στην προέλευσή του από το μεσν. λατιν. ουσ. *canada*, άλλο τύπο του *cannada*⁴².

Η ελλην. κατάλ. -αῖος σχηματίζει εθνικά στην αρχαία Ελληνική και στην Κοινή. Ιδιαίτερα συχνή ήταν στη μεσαιωνική ελληνική⁴³ και μάλιστα στην όψιμη. Από τον 12-14ο αι. αναφέρουμε π.χ., Κορυφαῖος < Κορυφοί (Κέρκυρα), Χαλκηδοναῖος (12ος αι.), Μεθαναῖος < Μέθανα, Σκοιναῖος < Σκοῖνος (χωριό), Πτεραῖος < Πτέρη (1262), Θυραῖος < κάτοικος Θύρων (13ος αι.), Τενεδαῖος < Τένεδος, Αμοραῖος < Αμόριον, Ανδραβισαῖος < Ανδραβίδα, Κορινθαῖος (14ος αι., Χρονικόν Μορέως), Λημναῖος (1320), Τζατζιντζαῖος (1343), Θεσσαλονικαῖος (τέλος 13ου αι.) κ.ά. Π.χ. επίσης κατωῖταλ. Αμαντιναῖος < *Amantea* (Καλαβρία) (1086), Ταραντιναῖος < Τάρας (1144, 1145)⁴⁴. Κατά την ίδια περίοδο η κατάληξη εμφανίζεται σε οικογενειακά προερχόμενα από εθνικά, π.χ. Καλυμναῖος (1263). Π.χ. επίσης από τον 11-12ο αι. τα κατωῖταλ. Μεσσηναῖος (*Messineo*), Χρυσαιῖος (*Khriseo*) < κάτοικος Χρυσού, Κοτρωναῖος (*Kotroneo*) < Κρότων, Μαντιναῖος⁴⁵. Η χρήση της σε οικογενειακά από εθνικά σε -αῖος συνηθίζεται και σε νεοελληνικές διαλέκτους, πβ. κατωῖταλ. Ελλην., π.χ. *Messineo*, *Cataneo*, *Romeo*, *Cesareo* < *Cesaro* (Σικελία)⁴⁶.

Από το τοπων. *Cannada* και την κατάλ. -αῖος προήλθε, με βάση την προτεινόμενη ετυμολογία, τ. * Κανναδαῖος, ο οποίος σώθηκε στην πηγή του 1050 με τη γρ. Καναδέος, δηλ. με ένα *n* και *e* αντί *ai*, το πιθανότερο από λανθασμένη ορθογραφία, πβ. τους τ. Γανναδέος-Γαναδέος, Γανναδαῖος - Γανναδέος. Η γραφή με ένα *n* πιθανώς και, λόγω διαφορετικής προφοράς των μεσν. λατιν. *cannada*, *canada*, ενώ η γραφή με *e*, λόγω προφοράς του *ai* ως *e*, πβ. *Messineo* κ.ά., ό.π. Αρχικά, ο τ. Καναδέος χρησιμοποιούνταν, όπως φαίνεται, ως εθνικό, το οποίο δήλωνε τον καταγόμενο από χωριό, συνοικισμό ή αγροτική περιοχή *Cannada* και στη συνέχεια έγινε οικογενειακό. Τέλος

42. βλ. Du Cange, *Glossarium mediae et infimae Latinitatis*, Graz-Austria, 1954 λ. *canada*, *cannada*.

43. Κουκουλές Φ., Περί των καταλήξεων -έας, βρόχι,-αῖος, Λεξ. Αρχ. Μέσης και Ν.Ελλ., 6 (1923) 270. Για την κατάληξη βλ. και Georgacas D., *Grammatische und etymologische Miscellen zum Spät- und Neugriechischen*, *Glotta* 31 (1951) 213-214.

44. Κουκουλές Φ., Περί των καταλήξεων -έας, βρόχι,-αῖος ό.π. 268.

45. Κουκουλές Φ., Περί των καταλήξεων -έας, βρόχι,-αῖος ό.π. 270, 267-268.

46. Rohlfs G., *Lexicon graecanicum Italiae inferioris*, 2. Auf. Tübingen, 1964, λ. -αῖος.

απέκτησε και τ. Γανναδαίος με τροπή του αρχικού κ>γ. Η τροπή συνηθίζεται και σε άλλα μεσαιωνικά κατωϊταλικά κύρια ονόματα και τοπωνύμια ξένης προέλευσης, π.χ. Καγιάνον, τοπων. (1121), πβ. *Caggiano, Gaggiano* = Γαγιάνον (1232), Γάμμαρι, τοπων. (1144) <κάμμαρος, Καρδήλλος, επών. (1145) <λατιν. *carduelis* = Γαρδίλις (1031), όπως και σε προσηγορικά, π.χ. *cisterna* > γιστέρνα⁴⁷. Σημειώνουμε επίσης ότι στα κύρια ονόματα και τοπωνύμια της ίδιας προέλευσης οι δύο φθόγγοι τρέπονται και αντίστροφα, δηλ. γ>κ, π.χ. Γάλλικον, τοπων. (1122), πβ. Γάλλικος <λατιν. *Gallicus* = Κάλικον, Γαμβαγρώσσας, επών. <*gamba grossa* = Καμβαγρώσα(ς) (1131), Γιβέλλος, κύριο όν. (1144), πβ. αρχ. γερμ. *Gabilo, Gebel, Gibellus* = Κηβέλλος (1192), Γόδινης, κύριο όν. (1114), πβ. *Godino, Godano* = Κόδινης (1145)⁴⁸.

Η οικογένεια η οποία φέρει το όν. Καναδέος ή Γανναδαίος -έος έζησε, σύμφωνα με τις πηγές, στην Κ. Ιταλία και Σικελία. Με βάση τα ως τώρα στοιχεία, η δράση της πρέπει να αναχθεί στα τελευταία χρόνια της βυζαντινής κυριαρχίας, κυρίως όμως στην περίοδο της κυριαρχίας των Νορμανδών. Αν είναι σωστή η ετυμολογία του ονόματος που ήδη προτάθηκε, ιδιαίτερος τόπος καταγωγής της πρέπει να ήταν χωριό ή περιοχή της Σικελίας με το όν. *Cannada*. Γύρω στα 1050 η οικογένεια ήταν εγκατεστημένη στην περιοχή της Καλαβρίας σε αγρόκτημα (προάστειο) της μονής Αρσαφίας με το όνομα Η Θεοτόκος και την προσωνυμία (τα) Μελικάννα. Ορισμένα από τα μέλη της ανήκαν κατά τη Νορμανδική περίοδο στον κρατικό μηχανισμό των Νορμανδών, στον οποίο κατείχαν υψηλά αξιώματα, όπως αυτό του πρωτοσπαθάρου και του κριτή (δικαστή)⁴⁹. Επίσης, εμφανίζονται ως γεωκτήμονες σε περιοχές της Σικελίας (Messina) και της Κ. Ιταλίας (Ρήγιο (Stilo) και Catanzaro (Squillace) Καλαβρίας). Ακόμη, η οικογένεια και ορισμένα μέλη της είχαν σχέσεις με ορ-

47. Μηνάς Κ., Η γλώσσα των δημοσιευμένων μεσαιωνικών ελληνικών εγγράφων της Κ. Ιταλίας και της Σικελίας, Αθήνα, έκδ. Ακαδημίας Αθηνών 1994 57.

48. Βλ. Caracausi G., *Lessico greco della Sicilia e dell' Italia Meridionale* (sec. X-XIV) ό.π. στα λ.

49. Για το πρόβλημα της χρήσης των ανώτατων βυζαντινών αξιωμάτων του πρωτοσπαθάρου και του κριτή στην Κ. Ιταλία και Σικελία κατά την περίοδο της κυριαρχίας των Νορμανδών, βλ. Mercati S.G.-Giannelli C.- Guillou A., *Saint-Jean-Theristès (1054-1264)* ό.π. 43 σημ. 2, Guillou A., *Le brébion de la métropole byzantine de Région (vers 1050)*, ό.π. 35 σημ. 4 και Χατζάκη Γ., Ο Βυζαντινισμός των Νορμανδών, Δ' Συνάντηση Βυζαντινολόγων Ελλάδος και Κύπρου, 20-22 Σεπτ. 2002, Εισηγήσεις, Θεσσαλονίκη 2003 148-149. Το αξίωμα του πρωτοσπαθαρίου κατέχουν και μέλη βυζαντινών οικογενειών της περιοχής, π.χ. ο Ν. Μαλείνος με τον οποίο ο Λέων Γανναδαίος είχε οικονομικές σχέσεις, βλ. πηγή του 1088-1089.

θόδοξες μονές της Κ. Ιταλίας (S. Maria di Messina, Μονή Αγ. Ιωάννη Θεριστή) και κατοικούσαν σε περιοχές όπου ζούσε ελληνικό στοιχείο. Τα ίχνη της εξαφανίζονται από τον 13ο αι. και εξής.

Όπως ήδη γράφτηκε, το όνομα σχηματίζεται με την ελλην. κατάλ. -αῖος, προφ. -έος. Η κατάληξη περιέχει το -eo, ένα από τα συμπλέγματα της Ελληνικής των οποίων το ο, άτονο ή τονισμένο, από τη μεσαιωνική κυρίως περίοδο κεξ., παθαίνει συνίζηση και τρέπεται σε $-i^{50}$, στη συνέχεια σε ημίφωνο και τέλος, συχνά, σε σύμφωνο πριν από δ, ρ, κ, λ, ν⁵¹. Η συνίζηση ισχύει στα περισσότερα ιδιώματα της Νέας ελληνικής ανάμεσα στα οποία και το ηπειρωτικό⁵². Με την επίδραση λοιπόν του φαινομένου η κατάλ. -αῖος προφέρεται -ιός. Με τον τύπο αυτό συνηθίζεται σε εθνικά όπως Αθηναῖος -ιός, Κορωναῖος -ιός, Μυτιληναῖος -ιός, Σμυρναῖος -ιός⁵³ ή Ρωμαῖος -ιός, Εβραῖος -ιός >Οβριός. Η -αῖος συνηθίζεται ασυνίζητη στη μεσν. κατωϊταλική, η συνίζηση ωστόσο του -eo εμφανίζεται σποραδικά σε έγγραφα της εποχής, π.χ. καλαμιών (1131), γιοφύριν (1211), ρούσιος (χ.έ.)⁵⁴. Εφόσον λοιπόν το -eo των Καναδέος, Γανναδέος πάθει συνίζηση, οι τύποι τρέπονται σε Κανναδιός, Γανναδιός και, με τροπή του *i* σε ημίφωνο και στη συνέχεια σε σύμφωνο πριν από δ, π.χ. δύο >δjo, σε Κανναδijός, Γανναδijός.

Από τον τ. Γανναδιός προήλθε το εξεταζόμενο τοπωνύμιο Γανναδιό. Ο τύπος στην αιτ. εν. είναι “στον Γανναδιό”, και με εξαφάνιση του τελικού ν του άρθρου πριν από γ “στο Γανναδιό”. Το τοπωνύμιο φυσικά προέρχεται από κύριο όνομα αρσ. γένους. Σιγά-σιγά ωστόσο η σχέση του με αυτό αδυνάτισε και τελικά ξεχάστηκε. Παρέμεινε λοιπόν τοπων. “στο Γανναδιό” ακατανόητο και με κατάλ. -ο, η οποία συνέπιπτε με γεωγραφικούς, διοικητικούς κ.λ.π. όρους αιτ. εν. ουδ. σε -ο, π.χ. βουνό, χωριό. Για το λόγο αυτόν και τελικά θεωρήθηκε ουδέτερο, “στο Γανναδιό”, από το οποίο προήλθε στη συνέχεια ονομαστική το Γανναδιό, προφ. Γανναδijό.

Η παρουσία του τοπωνυμίου στην περιοχή της Μόλιστας αποτελεί ένδειξη δραστηριότητας κάποιου από τα μέλη της οικογένειας Γανναδαίου, -έου στο συγκεκριμένο χώρο. Η καταγωγή του προσώπου, η εποχή

50. Χατζιδάκης Γ., MNE 2, 142-152, MNE 1, 352 και Μηνάς Κ., Συνίζηση των *é* και *i* στη Μεσαιωνική και Νέα Ελληνική, Δωδώνη 12(1983) 283-289 (Το φαινόμενο της συνίζησης είναι γνωστό κατά τη μέση περίοδο και πριν από τον 13ο αι.), MNE 1, 352.

51. Χατζιδάκης Γ., MNE 2, 150.

52. Χατζιδάκης Γ., MNE 1, 335.

53. Τα πρδγμ βλ. Κουκουλές Φ., Περί των καταλήξεων -έας, βρόχι, -αῖος ό.π. 270.

54. Βλ Μηνάς Κ., Η γλώσσα των δημοσιευμένων μεσαιωνικών ελληνικών εγγράφων της Κ. Ιταλίας και της Σικελίας, ό.π. 155, 53.

κατά την οποία έζησε η οικογένειά του και η έκταση της περιοχής την οποία δηλώνει το τοπωνύμιο οδηγούν στο συμπέρασμα ότι το μέλος της οικογένειας εγκαταστάθηκε ως γεωκτήμονας.

Σύμφωνα με τις πηγές, η εγκατάσταση του κατωίταλου γεωκτήμονα πρέπει να αναχθεί στον 11, 12ο ή αρχές 13ου αι. Κατά την περίοδο αυτή πραγματοποιούνται εναντίον της βυζαντινής αυτοκρατορίας οι επιδρομές των Νορμανδών στους οποίους υπηρετούσαν ορισμένα τουλάχιστον μέλη της οικογένειας με υψηλά αξιώματα. Το γεγονός στάθηκε πιθανότατα αφορμή της έλευσης και εγκατάστασης ενός από τα μέλη της, όπως έγινε και με ορισμένους άλλους αξιωματούχους και ιππότες των στρατευμάτων των Νορμανδών, π.χ. τους Νορμανδούς αδελφούς *Ρογέρη, Ρογέρο ή Ρογέριο (Rotgerus)* και *Ραούλ (Rudolfus Peel de Lan)* (1080-1096), αξιωματούχους της αυλής του Νορμανδού ηγεμόνα της Απουλίας και Καλαβρίας Ροβέρτου Γυϊσκάρδου⁵⁵ και τον νορμανδο-ιταλικής καταγωγής *Πετραλείφα (Petrus de Alifa)* από την Κ. Ιταλία⁵⁶. Οι εξελληνισμένοι απόγονοι των παραπάνω οικογενειών εμφανίζονται σε βυζαντινές πηγές και μετά την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης από τους Λατίνους (1204)⁵⁷.

Η προέλευση του τοπων. *Γανναδιό* από το κύριο όν. *Γανναδαίος*, -έος δημιουργεί το ερώτημα ποια ήταν η τύχη του άλλου τύπου του ονόματος της οικογένειας, δηλ. του τ. *Καναδέος*. Η απάντηση βρίσκεται στην ετυμολογία της λαϊκής παράδοσης. Όπως παρατηρούμε, ο τ. *Καναδιός*, και ιδιαίτερα η αιτ. “στον *Καναδζό*” συνέπιπτε φωνητικά προς την αριθμητική σημασία λαϊκή έκφραση *κάννα δυο*, προφ. *κάννα δζο* = λίγοι, πολύ λίγοι, συνώνυμη των φρ. *ένας δύο, ένας ή δυο*, π.χ. *φέρε κάννα δυο ξύλα, καρφιά κ.ά.*⁵⁸. Η σύμπτωση έγινε προφανώς και αιτία παρετυμολόγησής του, οπότε θεωρήθηκε ότι δηλώνει αριθμητική έννοια. Γι’ αυτό και δεν

55. Οι δύο αυτοί Νορμανδοί προσχώρησαν στους Βυζαντινούς, παντρεύτηκαν Ελληνίδες και έδρασαν στην Κωνσταντινούπολη. Βλ σχετικά Fassoulakis S., *The byzantine Family of Raoul-Ral(l)es*, Athens 1973, 1, 9-11, 11 σημ. 13.

56. Ο Πετραλείφας (από κύριο όν. *Petrus* και τοπων. *Alifa*, όνομα μικρής πόλης κοντά στην Caserta της Ν. Ιταλίας), πολέμησε κατά την πρώτη επιδρομή των Νορμανδών (1081) στη μάχη του Δυρραχίου (1082) με αρχηγό τον Ροβέρτο Γυϊσκάρδο, στη συνέχεια όμως προσχώρησε στους Βυζαντινούς και το 1107 εμφανίζεται εγκατεστημένος ως γεωκτήμονας στην περιοχή του Διδυμοτείχου (Δημοτικά), βλ. Nicol D., *The Despotat of Epirus*, Oxford 1957 215.

57. Nicol D.M., *Refugees, mixed population and local patriotism in Epiros and Western Macedonia after the fourth Crusade*, XVe Congr. Intern.d’ Etudes Byzantines, I.Histoire, 2. Composition et mouvement de la population dans le monde byzantin 1976, 5.

58. Δημητράκος Δ., *Μέγα Λεξικόν Όλης της Ελλ. Γλώσσης* 1-9, Αθήναι 1958 λ. δύο.

χρησιμοποιήθηκε ή δεν επικράτησε ως τοπωνύμιο. Επειδή ωστόσο λεγόταν παράλληλα προς το ακατανόητο τοπων. Γανναδιό και επειδή θεωρούνταν ότι δήλωνε αριθμητική έννοια λόγω της παρετυμολόγησής του, χρησιμοποιήθηκε, όπως φαίνεται, για την εξήγησή του. Έτσι σχηματίστηκε η ετυμολογία κατά την οποία το Γανναδιό προέρχεται από το καναδυσό.

Με το πέρασμα ωστόσο του χρόνου η ετυμολογία προκαλούσε σύγχυση. Και αυτό, επειδή απέδιδε στο τοπωνύμιο αριθμητική σημασία και μάλιστα του ολιγάριθμου, η οποία δεν μπορούσε να εξηγηθεί. Τη σημασία προσπάθησε να εξηγήσει η παράδοση, ανατρέχοντας σε δύο γεγονότα της περιοχής που έχουν σχέση με τη συγκεκριμένη σημασία. Το πρώτο μαρτυρείται στην παραλλαγή της ετυμολογίας που σώθηκε από τον Στεργιόπουλο και αναφέρεται ως εγκατάσταση ενός μικρού αριθμού ξένων που αγόρασαν πολλά κτήματα στην περιοχή Μόλιστας. Παρόλο που η περιγραφή του γεγονότος είναι σχηματική και αόριστη, η αναφορά ξένων οδηγεί στο ιστορικό γεγονός της εγκατάστασης του Γανναδαίου στις εκτάσεις της κατά το μεσαίωνα. Προϋποθέτει ωστόσο εγκατάσταση και άλλων ξένων γεωκτημόνων. Οι γεωκτήμονες αυτοί, άγνωστοι στις πηγές και την προφορική παράδοση, αποκαλύπτονται από άλλα τρία τοπωνύμια 13-14ου αι. της περιοχής Μόλιστας⁵⁹. Αυτά είναι τα:

1) Αντρόνι (στ' Αντρόν'): Αγροτική περιοχή μέσα στα όρια της κτηματικής περιουσίας του χωριού Γανναδιό, που χωρίζεται από τη σημερινή κοινότητα Μόλιστας⁶⁰ με το ρέμα Τράφος. Περιλαμβάνει: 1) καλλιεργήσιμη έκταση και ύψωμα (όπου το σχολείο του χωριού) και 2) τη ράχη του Αϊ Λιά. Το τοπωνύμιο και σε άλλες περιοχές, π.χ., στ' Αδρόν' (τοπ.) (δ. Δωριέων Παρνασ.), <γεν. του Ανδρόνικου κατά τον Κόλια⁶¹, Αντρώνιο(ν), Ανδρώνι ή Ανδρόνι (χωριό Μάνης), σε μεταβυζ. πηγές *Androni* (1700), *villa Andronie* (1688) ή *Androine* (Αρχοντικό)⁶², *Androni* (Cosenza Fuscaldo) (Καλαβρία), πιθ.< *Andrea* κατά τον Rohlf⁶³. Οι ετυμολογίες των Κόλια και Rohlf δεν πείθουν. Κατά τη γνώμη μας, το τοπωνύμιο είναι της ίδιας αρ-

59. Βλ.σημ 1.

60. Βλ.σημ .1.

61. Κόλιας Γ., Τοπωνυμικόν του δ. Δωριέων Παρνασίδος A 44 (1932) 112.

62. Παναγιωτόπουλος Β., Πληθυσμός και οικισμοί της Πελοποννήσου, 13ος-18ος αι., Αθήνα 1987 272, 303 γρ. Ανδρόνι, Κόμης Κ., Πληθυσμός και οικισμοί της Μάνης, 15ος-19ος αι., Ιωάννινα 1995 400, 460, 481 κ.α.

63. Rohlf G., Dizionario toponomastico et onomastico della Calabria, ο.π. λ. Androni.

χής με τα : λάκκα του Αντρώνη (Πελοπ.)⁶⁴ και Αντρώνης (ο), (κορυφή βουνών του Βάλτου) (1370μ.) (Αιτωλ.-Αχαρν.)⁶⁵. Το τοπωνύμια αυτά προέρχονται από κύριο όν. Αντρώνης. Το όνομα μαρτυρείται στη μεσαιωνική περίοδο με τους τ. Αντρόνιος (1320, γεωκτήμονας στη Χαλκιδική), Αντρώνης, (Μιχαήλ του Αντρώνη) (13ος αι.)⁶⁶. Προέρχεται από το ετρουσκικής καταγωγής λατινικό όν. *Andronius*, το οποίο είναι της ίδιας αρχής με το Άντρων των ελλην. πηγών, πβ. Άντρων Κοράτιος⁶⁷. Διαφορετικής προέλευσης, πιθανώς, το αρχ.ελλην. κύριο όν. Αντρώνιος, βλ. Επιτομή του Αρτεμιδώρου (περ. 100 π.Χ.), το οποίο συνδέεται με το επίθ. Αντρώνιος < Άντρων ή Αντρών⁶⁸. Το μεσαιων. Αντρόνιος σώζεται και κατά τη νεότερη περίοδο ως βαπτιστικό, π.χ., Ανδρόνης (του ανδρόνη του μαγγανάρη), Ανδρώνης (Καστ.) (16ος αι.)⁶⁹, Ανδρόνης (Ηπ.)⁷⁰, και ως επώνυμο, Αντρώνης Ιω. (Ζάκ.) (1459), οικογ. Αντρώνη (Κεφαλ.) (1580)⁷¹. Ως επώνυμο και σήμερα, π.χ. Ανδρόνης Α.⁷². Το τοπων. του Γανναδιού είναι μεσαιωνικός σχηματισμός και αυτό προκύπτει από τη θέση του κοντά σε μεσαιωνικά τοπωνύμια, π.χ. Γανναδιό, Τράφος⁷³, πβ. και τοπων. Καλιμάνος στη συνέχεια. Ο χρό-

64. Georgacas D.-McDonald W., Place names of Southwest Peloponnesus, Register and Indexes, Athens 1967, 104.

65. Σταματελάτος Μ., Βάμβα-Σταματελάτου Φ., Επίτομο Γεωγραφικό Λεξικό της Ελλάδος, Αθήνα, 2001 στο λ.

66. Prosopographisches Lexikon der Palaiologenzeit, Wien, Österr. Akad. der Wissensch., Wien, Fas. 1, 1976 αρ. 1046, ό.π., Add. und Corr. zu Fas. 1-8, 1988 αρ. 91230.

67. Schulze W., Zur Geschichte Lateinischer Eigennamen, Berlin- Zürich-Dublin, Weidemann 1966 124, 374.

68. Pape W.- Benseler G., Wörterbuch der griechischen Eigennamen 1-2 Graz 1959, βλ. λ.

69. Τα χειρόγραφα των Μετεώρων. Κατάλογος εκδιδόμενος εκ των καταλοίπων Ν. Α. Βέη, Αθήναι, τ. Α', έκδ. Β', Ακαδημία Αθηνών, 1998, 293 αρ. 268, 294.

70. Σε κώδικες εποχής Τουρκοκρατίας της μονής Σωσίνου (χωριό Παρακάλαμος Ιωαννίνων), βλ. Βρανούσης Λ., Η εν Ηπείρω μονή Σωσίνου, Επετηρίς του Μεσν. Αρχείου 6 (1957), 128. Το όνομα και μεταξύ των κτιτόρων της μονής με τον τ. Ανδρόνι, βλ. Αναστασίου Β., Ιερή μονή Ευαγγελισμού της Θεοτόκου Σωσίνου, Ιωάννινα 1998 77.

71. Ζώης Λ., Λεξικόν ιστορικών και λαογραφικών Ζακύνθου, Α Αθήναι 1963 54.

72. ΟΤΕ, Τηλεφωνικός Κατάλογος Αθηνών-Πειραιώς-Περιχώρων, 2002-2004.

73. Τράφος (η) (1271) (Πάτμ.), βλ. Βρανούση Ε., Βυζαντινά έγγραφα της μονής Πάτμου, Α'-Αυτοκρατορικά, Αθήναι, 1980 300, 301, Τράφος (ο) (Τρ. του Παλλήκαρου) (1400) (Αθως), βλ. Πάρδος Α., Αρχείο της Ι. Μ. Παντοκράτορος, Επιτομές εγγράφων 1039-1801, Α' Αθήνα 1998, 91, Κακός Τράφος (1361) (Ηπ.), βλ. Βρανούσης Λ., Χρονικά Ηπείρου, Ιωάννινα 1962, 69 σημ.1. Το τοπων. < μεσν. τράφος, Du Cange Glossarium ad scriptores mediae et infimae Graecitatis, Graz -Austria 1958 στο λ. Το τράφος είναι δωρ. τ. του αρχ. ελλην. τάφρος, LSJ.

νος σχηματισμού και η μεγάλη του έκταση δείχνουν προέλευση από όν. γεωκτήμονα. Τα τοπων. Γανναδιού και δ. Δωριέων (σ)τ' Αντρόν' < γεν. εν. (σ)του Αντρόνη. Η ονομ. Αντρόνι σε ουδ. γένος, λόγω αδυναμίας αναγνώρισης του γένους του ον. Αντρόνης στη γενική, η οποία συνέπιπτε φωνητικά με' αιτ. εν. ουδ., π.χ. στ' αλών' < στου αλώνι < στο αλώνι. Το τοπωνύμιο της Κ. Ιταλίας *Androni* < αιτ. εν. εις Αντρόνη(ν), πβ. εις αλώνι(ν). Στην Κ. Ιταλία και μεσαιων. τοπων. Ανδρόνη (η) ('ο ρίαξ ο κατερχόμενος εκ την Ανδρονήν')⁷⁴, πβ. και τοπων. σ'ν Αντρών' στην Ήπειρο (Γραμμ.)⁷⁵. Τα τοπωνύμια αυτά άγνωστο αν έχουν σχέση με το όνομα Αντρόνιος.

2) Καλιμάνος (στουν Καλιμάνου): Πηγή σε αγροτική περιοχή των υπωρειών της Λουπότσιανης κοντά στη θέση Μπουλάδ'κα (<Μπουλάδες, πληθ. επων. Μπόλας) του σημερινού οικισμού Μόλιστας⁷⁶ που χωρίζεται από την περιοχή Αντρώνι του Γανναδιού με το ρέμα Τράφος. Πβ. και το κατώιταλ. τοπων. *Calimano* (αγρ. περ. Frascineto, Καλαβρία)⁷⁷. Το τοπωνύμιο προέρχεται από κύριο όν. Καλιμάνος. Το όνομα, με τον τ. Καλ(λ)ιμάνος, φέρουν σε μεσαιωνικές πηγές βούλγαροι βασιλείς (τσάροι) και μέλη των οικογενειών τους: Ιωάννου Καλιμάνου του Ασάνη, Καλλιμάνου του Ασάν (13ος αι.), Καλιμάνος, Καλλιμάνος (13ος αι.)⁷⁸. Πβ. επίσης και όν. γεωκτήμονα Καλλιμάνος (1300) (Ιερισσός)⁷⁹. Ο Moravcsik παράγει το όνομα από το βουλγαρικό κύριο όν. *Kalimanъ*, το οποίο θεωρείται από ορισμένους ερευνητές ουγγρικής προέλευσης λόγω της συγγένειας των βουλγάρων τσάρων προς τους ούγγρους βασιλείς⁸⁰. Η ουγγρική καταγωγή του βουλγαρικού ονόματος δεν μπορεί να αποκλεισθεί, πιθανότερη ωστόσο είναι η σχέση του με το αρχ. γερμ. κύριο όν. *Galaman* (a.800) < gal+mana (manna) το οποίο μαρτυρείται με τους τ. *Calaman*, *Kalaman*, *Galiman*, *Galeman*, *Caleman* (8ος αι.), *Kalmannus* (a.1091)⁸¹. Όπως φαίνεται, σχηματίσθηκε από τον τ. *Galiman* του ονόματος και σώζεται στις βυζαντινές πηγές ως Καλιμάνος ή Καλλιμάνος, από παρετυμολογία προς σύνθετα ονόματα με ά συνθ. καλλι-

74. Caracausi G., Lessico greco della Sicilia e dell' Italia Meridionale (sec. X-XIV), ό.π., λ. Ανδρόνη.

75. Μπέττης Στ., Τοπωνυμικό Γραμμένου Ιωαννίνων HE 8(1959) 688.

76. Βλ σημ 1.

77. Rohlf G., Dizionario toponomastico et onomastico della Calabria ό.π. στο λ.

78. Moravcsik G., Byzantinoturcica II.Sprachreste der Türkervölker in den byzantinischen Quellen, Budapest 1943 B 134.

79. Prosopographisches Lexikon der Palaiologenzeit ό.π., Fas. 5, άρ. 10373.

80. Moravcsik G., Byzantinoturcica II.Sprachreste der Türkervölker in den byzantinischen Quellen, ό.π.

81. Förstemann Ernst, Altdeutsches Namenbuch, 1er Band, Personennamen, 2te Auflage, Bonn, 1900, 591.

Εκτός από το *Καλιμάνος* των μεσαιων. πηγών κύριο όν. *Calimano* σώζεται και στην Κ. Ιταλία, στη ίδια περιοχή όπου το τοπων. *Calimano*⁸². Η σχέση του προς το βουλγ. *Kalimanъ* ή το μεσαιων. *Καλιμάνος* είναι άγνωστη. Πιθανή και η καταγωγή του κατευθείαν από τον τ. *Galiman* του γερμ. *Galaman*. Ο Rohlf⁸³ αναφέρει ότι σε μεσαιωνικές λατινικές πηγές 10-13ου αι. από την Ιταλία σώζονται πολυάριθμα ονόματα γερμανικής προέλευσης χωρίς αυτό να σημαίνει ότι οι φορείς τους ήταν πάντα και γερμανικής καταγωγής. Συχνά ήταν μέλη της αριστοκρατίας της εποχής, τα οποία χρησιμοποιούσαν τα ονόματα ακολουθώντας τη μόδα της εποχής. Τα ονόματα συνηθίζονταν μέχρι το δυτικό άκρο της Ιταλικής Χερσονήσου. Ο Rohlf υποθέτει επίσης ότι πολλά από αυτά στηρίζονται σε γαλλικά πρότυπα ή είναι εκλατινισμένα γαλλικά ονόματα. Αρκετά σχηματίζονταν με β'συνθ. *-mannus*. Τυχόν κατευθείαν παραγωγή από τα γερμανικά νομίζουμε ότι καθιστά το όνομα της Ιταλίας ένα από τα κύρια ονόματα με β'συνθ. *-mano* < *-mannus* ξένης προέλευσης που συναντώνται σε ελληνικά έγγραφα της περιοχής ήδη από τον 11ο αι., πβ. Αρκουμάνος (1077), Ρικουμάννος (1162), πβ. αρχ. γερμ. *Ricman*, *Richmann* < **Ricja*- *-manna*, Ροσιμάννος (1023, 1194), όν. συναντώμενο στην περιοχή Λομβαρδίας < γερμ. **Ros*- **Manna*, πβ. *Rossemanus* (843), *Rosmannus* (1025) κ.λ.π.⁸⁴.

Το όν. *Καλιμάνος* μαρτυρείται στις βυζαντινές πηγές και με τους τ. 1) *Καλιμάνης* (14ος αι.) ως βαπτιστικό και 2) *Καλλιμάνης* (1320) ως βαπτιστικό παροίκων και γεωκτήμονος και ως επώνυμο παροίκου *Καλλιμάνης Μιχαήλ* (1320)⁸⁵. Ο τύπος στο Παλαιόκαστρο της Στρούμνιτσας (Μακ.). Το μεσαιων. *Καλιμάνης* σώζεται στη μεταβυζ. περίοδο ως οικογενειακό (1605) (Ζάκ.) (οικ. *Καλημάνη*)⁸⁶. Ακόμη σώζεται με τον τ. *Calimáni* σε αλβανικές κοινότητες της Κ. Ιταλίας- Σικελίας, σε πηγές που χρονολογούνται μεταξύ 1453-1579⁸⁷. Ως οικογενειακό σώζεται επίσης στη Νεοελληνική, π.χ. *Καλιμάνης Γερ.*, *Καλλιμάνης Αθ.*, *Καλημάνης Β.*⁸⁸.

82. Rohlf G., *Dizionario toponomastico et onomastico della Calabria* ό.π.

83. Rohlf G., *Antroponimia e toponomastica nelle lingue neolatine*, *Aspetti e Problemi*, Tübingen, 1985 153-154.

84. Βλ. Caracausi G., *Lessico greco della Sicilia e dell' Italia Meridionale* (sec. X-XIV), ό.π. στα λήμματα.

85. *Prosopographisches Lexikon der Palaiologenzeit* ό.π., Add. zu Fas. 1-12, 1995, αρ. 93694, 93702-93705.

86. Ζώης Λ., *Λεξικόν ιστορικών και λαογραφικών Ζακύνθου*, ό.π. Α 253.

87. Γιοχάλας Τ., *Ελληνικά επώνυμα, ονόματα και τοπωνύμια των αλβανικών κοινοτήτων της Κάτω Ιταλίας και της Σικελίας*, Αθήνα, 1993 23.

88. ΟΤΕ, Τηλεφωνικός Κατάλογος Αθηνών, ό.π.

Ετυμολογικά συγγενικά προς το *Καλιμάνος* είναι τα επίσης μεσαιωνικά κύρια ονόματα *Καλαμάνος*⁸⁹, *Καλομάνος*⁹⁰ και *Calemani*⁹¹.

Το τοπωνύμιο της Μόλιστας είναι μεσαιωνικός σχηματισμός, όπως και το *Αντρόνι*, αν κρίνουμε από τη θέση του κοντά στα μεσαιων. τοπων. *Τράφος* και *Μεσαριά*⁹², πβ. *Αντρόνι*. Η προέλευσή του εξάλλου από όν. γεωκτήμονα συμπεραίνεται από τον χρόνο σχηματισμού και την έκτασή του.

3) *Κουκουμάνος* (στον *Κουκουμάνου*): Αγροτική περιοχή της κοινότητας *Μοναστήρι*⁹³, δυτικά του οικισμού και δεξιά της μονής Παναγίας Μόλιστας. Περιλαμβάνει καλλιεργήσιμη έκταση, ράχη και ρέμα. Το τοπωνύμιο από εθνικό *Κουκουμάνος*, το οποίο δηλώνει τον καταγόμενο από τον με-

89. Με το όν. *Καλαμάνος*, αποκαλείται στις βυζαντινές πηγές ο γιός του Ούγγρου βασιλέως *Koloman (Kalaman) Boris* (12ος αι.). Το όνομα φέρει επίσης ως προσωνυμία ο εγγονός του *Κωνσταντίνος: Κωνσταντινον...ον απεχάλουν Καλαμάνον*, βλ. Moravcsik G., *Byzantinoturcica II. Sprachreste der Türkervölker in den byzantinischen Quellen* ό.π. 133-134. Ο τ. *Καλαμάνος* και σε σφραγίδα (β' μισού του 12ου αι.), βλ. Stavrakos Chr., *Die byzantinischen Bleisiegel mit Familiennamen aus der Sammlung des Numismatischen Museums Athen, Wiesbaden, 2000* 171-172. Το όνομα ως επώνυμο βυζαντινών αξιωματούχων ή μη 14ου αι. με τον τ. *Καλαμάνος: Καλαμάνος Λάσκαρις* (1330), απεσταλμένος του αυτοκρ. Ι. Καντακουζηνού VI, *Καλαμάνος Μανουήλ* (1327) ιδιοκτήτης οικίας (Θεσσαλονίκη) και με τον τ. *Καλλαμάνος: Καλλαμάνος Δημ.* (1327), δούλος του αυτοκράτορα, ιδιοκτήτης οικίας (Θεσσαλονίκη), βλ. *Prosopographisches Lexikon der Palaiologenzeit* ό.π., Fas. 5, αρ. 10221-10223, Fas. 6 1983, αρ. 14538, Add. und Corr. zu Fas. 1-8 1988 αρ. 92241. Πβ. και νεοελλ. *Καλαμάνου Λουκία*, βλ. ΟΤΕ, *Τηλεφωνικός Κατάλογος Αθηνών*, ό.π. Το όνομα προέρχεται κατά τον Moravcsik G., *Byzantinoturcica II. Sprachreste der Türkervölker in den byzantinischen Quellen*, ό.π. από το ουγγρ. όν. *Kalamān*, πιθ. τουρκικής καταγωγής, το οποίο σώζεται σε ουγγρική πηγή γραμμένη στα λατινικά με τον τ. *Calamanus*. Και στην περίπτωση αυτή η ουγγρική καταγωγή του *Καλαμάνος* είναι πιθανή, το ουγγρικό όνομα όμως δεν είναι τουρκικής προέλευσης αλλά γερμανικής και προέρχεται από τον τ. *Kalaman* του αρχ. γερμ. *Galaman*.

90. Πβ. *Καλομάνος Μανουήλ* (1321), επών. παροίκου στην Ιερισσό, βλ. *Prosopographisches Lexikon der Palaiologenzeit* ό.π., Fas. 5, αρ. 10646. Το όν. και νεοελλ., π.χ. *Καλομάνου Ρ.*, βλ. ΟΤΕ, *Τηλεφωνικός Κατάλογος Αθηνών*, ό.π. Το *Καλομάνος* < *Καλαμάνος* είτε με ανομοίωση του *a* της συλλαβής *la* ή από παρετυμολογία προς ελλην. ονόματα σύνθετα με *α'* συνθ. το επίθ. *καλός*.

91. Το όν. *Calemani* ανήκει σε έμπορο από την Άρτα *Nicola de Calemani* (1336), πιθ. Έλληνα, βλ. Nicol D., *The Despotate of Epirus 1267-1479*, Cambridge 1984, 231. Κατά τον Nicol το όνομα έχει ίσως σχέση με το κύριο όν. *Καλαμάνος*. Η άποψη δεν ισχύει. Το όνομα προέρχεται από τον τ. *Caleman* του αρχ. γερμ. *Galaman*. Πβ. και το νεοελλ. *Καλεμάνης Νικ.*, βλ. ΟΤΕ, *Τηλεφωνικός Κατάλογος Αθηνών*, ό.π.

92. Για το *Μεσαριά* βλ. Χατζιδάκης Γ., *Περί του ετύμου της λ. Μεσαρέας*, *Γλωσσ. Μελέται Α'*, Εν Αθήναις 1901, 115-179.

93. Βλ. σημ. 1.

σαιωνικό οικισμό *Cugumanum* της περιοχής *Reggio-Emilia* στη Β. Ιταλία. Το όνομα του οικισμού αναφέρεται σε έγγραφο του 1224: «...*terram que est in Feraria et in Cugumano et in Vico Variano et in castello Comaclo....*»⁹⁴. Από το εθνικό και επώνυμο, π.χ. *Κουκουμάνος Δημ.* και *Κουκουμάνης Γ.*⁹⁵. Το τοπωνύμιο του Μοναστηριού θεωρείται μεσαιωνικός σχηματισμός, λόγω των μεσαιωνικών τοπωνυμίων της περιοχής, βλ. *Αντρόνι, Καλιμάνος*.

Όπως προκύπτει από την ετυμολόγηση των παραπάνω τριών τοπωνυμίων, οι γεωκλήμονες της ολιγάριθμης ομάδας ξένων που αναφέρονται στην ετυμολογία φέρουν τα ονόματα *Αντρόνης, Καλιμάνος* και *Κουκουμάνος*. Ιστορικά στοιχεία γύρω από αυτούς δεν υπάρχουν. Η ξένη καταγωγή τους ωστόσο είναι πιθανότατη, αφού ο *Κουκουμάνος* καταγόταν από τη Β. Ιταλία και οι *Αντρόνης* και *Καλιμάνος* φέρουν ονόματα ξένης προέλευσης.

Το δεύτερο γεγονός που χρησιμοποίησε η παράδοση για την εξήγηση της λαϊκής ετυμολογίας σώζεται στην παραλλαγή που είναι κοινά γνωστή και αφορά στην ίδρυση του νεότερου οικισμού του Γανναδιού από ένα μικρό αριθμό κατοίκων. Το γεγονός είναι γνωστό στην παράδοση και φαίνεται ότι χρησιμοποιήθηκε, αφού ξεχάσθηκε η εγκατάσταση των ξένων γεωκτημόνων με το πέρασμα του χρόνου.

Τελειώνοντας επισημαίνουμε ότι το τοπων. *Γανναδιό* παρουσιάζει όχι μόνο γλωσσικό αλλά και ιστορικό ενδιαφέρον, γιατί διασώζει δημογραφικές διεργασίες στην Ήπειρο, οι οποίες έχουν σχέση με τη Δύση και είναι άγνωστες στις ως τώρα πηγές.

94. Huillard-Bréholles J.-L.-A., De Albertis de Luynes H., *Historia diplomatica Friderici secundi*, II. pars I, Parisiis, MDCCCLII 416.

95. ΟΤΕ, Τηλεφωνικός Κατάλογος Αθηνών, ό.π. Το επών. και στο χ. Μπερμπάτ Κορίνθ.

